

УДК [930.1:347.65/68](477.64)"15/16"

Я. О. КОЧЕРКЕВИЧ*

**ПОБОЖНІ ФОРМУЛИ У ЗАПОВІТАХ МІЩАН м. ЛЬВОВА
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI–XVII СТОЛІТЬ:
ДИПЛОМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

Проаналізовано побожні формули заповітів львівських міщан другої половини XVI–XVII століття, схарактеризовано аренгу (формулу про обґрунтування підстав складення заповіту), а також окреслено зміст наявних у тестаментях розпоряджень щодо похорону, пожертвувань (легатів) церковним інституціям та убогим.

Ключові слова: заповіт (тестамент); побожні формули; міщани; похорони; пожертвування (легати).

Питання про наближення смерті, закінчення та впорядкування земного життя, порятунку душі завжди були важливими для кожної людини, незалежно від її суспільного та матеріального становища. Значну роль у забезпеченні гідного переходу у вічність відігравав заповіт – юридичний документ, який визначав спадкоємців і водночас був одним із елементів приготування до “доброї” смерті¹.

Статті, що відображають релігійну свідомість міщан, розпорядження щодо похорону у тестаментях, поховальні звичаї, церемонії та атрибути, легати (пожертвування) на церкви, монастирі, шпиталі, на потреби убогих достатньо представлені у польській історіографії². Зокрема, дослідник Анджей Карпінський присвятив статтю аналізу пожертвувань на костели і монастирі, добродійність, релігійні практики тощо, відображених у заповітах міщанок Познаня, Кракова, Любліна, Варшави, Львова другої половини XVI–XVII століття³. Формуляр документа був розглянутий у джерелознавчих працях про тестаменти та публікаціях згаданих джерел міст і містечок Речі Посполитої: Перемишля⁴, Шидловця⁵, Пабяніц⁶, Серадза⁷, а також шляхти⁸.

В українській історіографії поховальним звичаям і обрядам, жертвам на церковні інституції, релігійній свідомості міщан і шляхти присвячено поодинокі праці. Зокрема, київська дослідниця Оксана Задорожна окреслила і проаналізувала джерела для реконструкції поховальної церемонії шляхти-протестантів Київщини і Волині у XVII столітті (тестаменти, “агенди”, проповіді, судові книги повітів, воєводств тощо)⁹. Формуляр заповітів львівських вірмен кінця XVI – початку XVII століть у своїй статті розглянув історик Ярослав Дашкевич¹⁰. Ана-

* *Кочеркевич Ярина Олегівна* – науковий співробітник відділу давніх актів Центрального державного історичного архіву України, м. Львів.

лізу структури тестаментів шляхтичів Волинського, Львівського воєводств XVI і XVIII століть присвячено статті Людмили Демченко¹¹ та Оксани Вінниченко¹². Побіжно теми похоронів та поминальних звичаїв ремісничого середовища Львова та інших міст торкалися у своїх працях науковці Мирон Капраль та Марочкін В. П.¹³. Реконструкції поховальних звичаїв та церемоній львівських міщан на основі посмертних інвентарів та реєстрів майна, реєстрів видатків на похорон була присвячена доповідь львівської дослідниці Богдани Петришак “Поховальні обряди міщан Львова кінця XVI – першої половини XVII ст.” представлена на Двадцятій науковій сесії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові¹⁴.

Роль тестаменту як юридичного документа, яким підтверджувались спадкові права і водночас своєрідного підсумку земного життя, зумовили його багатоплановість та унікальність як джерела. Нижче спробуємо проаналізувати побожні формули тестаментів львівських міщан другої половини XVI–XVII століть. Зокрема, охарактеризувати аренгу (обґрунтування причин складення акта) та формули про доручення душі і тіла, а також визначити зміст і ступінь інформативності розпоряджень щодо похорону та легатів на церковні інституції і потреби убогих.

Для дослідження було використано близько 120 тестаментів міщан римо-католицької і православної конфесій (1564–1700 рр.), вміщених у книги заповітів міста Львова¹⁵.

Догмати, внесені у 30-ті роки XV ст. католицькою церквою, стали підставою для формування повсякденного світогляду віруючих. Визнання існування чистилища і того, що живі з допомогою мес, молитов, милостині, легатів можуть полегшити перебування душ у чистилищі, спричинилися до важливих змін у релігійних практиках мирян¹⁶. Віра в те, що дії живих відіграють важливу роль у порятунку душі померлого, у полегшенні її покути за земні гріхи, віддзеркалилась у заповіті. Як правило, він укладався в поважному віці або під час хвороби і був складовою частиною приготування особи до “доброї” смерті та одним із засобів порятунку душі. Зважаючи на низький рівень писемності міщан, більшість заповітів складалась писарем (чи іншими міськими урядниками) на основі усних розпоряджень, відповідно до обраного тестатором шаблону. Повнота формуляра і зміст заповіту залежали від суспільного становища та заможності особи¹⁷.

Тестамент як правовий документ мав свій встановлений формуляр. Для нього характерна тричастинна структура: вступний протокол, контекст (зміст заповіту), заключний протокол (есхатокол). На нашу думку, до побожних формул належать такі клаузули заповіту – інвокація, аренда (обґрунтування причин складання тестаменту), а також складові частини диспозиції такі, як засвідчення тестаром віри, доручення душі, розпорядження щодо похоронів та пожертвування церковним інституціям і убогим.

Документ розпочинався з інвокації – згадки, прикликання Божого імені. Вживались короткий чи розширений варіанти: “W imie Panskie, Amen”¹⁸ [“В ім’я Боже, Амін”] “W Imie Troice Przenaswiętzy Oуca Syna y Ducha Świętego, ktoremu niech będzie cześć y chwala na wieki. Amen.”¹⁹ [“В Ім’я Трійці Найсвятішої Отця Сина і Духа Святого, котрому нехай буде честь і хвала на віки. Амін.”] “W Imie Oуca y Syna y Duch[a] S[więtego]. Amen.”²⁰ [“В Ім’я Отця і Сина і Духа Святого. Амін.”].

Аренга (обґрунтування причин складання тестаменту) містила роздуми про дочасність людського життя, усвідомлення неминучості смерті та невизначеності часу її приходу, потреби впорядкування земних справ. У заповіті львівського міщанина палітурника Павла Хвасткевича (1643 р.) вказано: “... wiedząc otym dobrze iz zarówno z inszymi ludzmi smiertelnymi podległem smierci nad którą nie masz nic pewnieyszego, a nad godzinę y czas ieу nic niepewnieyszego”²¹ [“однаково з іншими смертними людьми підлеглий смерті, понад яку не має нічого певнішого, а понад годину і час її нічого ненадійнішого”]. У тестаменті Габріеля Лянґіша грека (1648 р.) зазначено: “Poniewasz każdemu ciału wiekowi postanewiano raz umrzeć, y stawić się przed sądem Naywyszego”²² [“Тому що кожному тілові відвічно постановлено раз померти і стати перед судом Найвищого”]. Вдова львівського міщанина кравця Константина Катажина уклала заповіт вже в немолодому віці “... znając się budz smiertelną, a w tym podeszłym wieku, y rozmaitymi chorobami nawetlonym, codzien smierci wygladaiać, rzeczy od Pana Boga mnie powierzonych, taki porządek czynię ...”²³ [“розуміючи, що є смертною, а в моєму старечому віці, і різноманітними хворобами обтяженому, щодень смерті виглядаючи, речей від Пана Бога мені довірених, такий порядок здійснюю...”].

Диспозиція розпочиналась із засвідчення віри тестатором, вірності її вченню впродовж життя та формулою про доручення душі Богові. У заповіті Ядвіги Кшиштофовичівни (1643 р.) зазначено: “Napszód urodziłam sie w Wierze Świętey Katolickiey w ktorey y umieram. Dusze moię Bogu memu w Troуcy SS. iedynemu y Naswiętszey Pannie Maryey Dobrodzieуce moіey oddaіę.”²⁴ [“Найперше народилася в вірі Святій Католицькій, в якій і помираю. Душу мою Богові моєму в Трійці [Святій] єдиному і Найсвятішій Панні Марії Добродійці моїй віддаю.”]. Остання воля мешканця Галицького передмістя Івана Куриловича (1652 р.) розпочиналось із: “Naprzod zeznał isz umrzeć chce w Religiey Greckiey Cerkwie Wschodniey. Takze duszę moię przy ostatnim dokonczeniu tego swiata Panu Bogu Wszzechmogącemu oddawszy ...”²⁵ [“Найперше визнав, що хочу померти в Релігії Грецькій Церкві Східної. Також душу мою при довершенні цього світу Богу Всемогутньому віддавши”]. Львівський міщанин і купець Вольфганг Массарі у тестаменті (1644 р.) висловив подяку за отримані у земному житті ласки: “Naprzod Panu Bogu memu dziękuiąc zem w wierze Katholickiey świętey zrodziwszy się do lath swoich statecznie z łaski iego świętey przyrzedł w ktorey day mi Panie Boze

wieku mego dokonac.”²⁶ [“Спершу Пану Богу моєму дякуючи, що в вірі Католицькій святій народившись літ своїх статечно з ласки його святої досягнув, в котрій дай мені Пане Боже вік мій завершити”]. В окремих документах вищезгадані формули містили апеляцію до Божого милосердя та просьбу про відпущення земних гріхів. Пекар і передміщанин з Галицького передмістя Войцех Лезайський (1644 р.), доручаючи душу Богові, звертався із проханням: “A naprzod Dusze moie grzeszną Panu Bogu w Troycy Świętey Jedynemu, który ią stworzył oddawam, prosząc iego Maiestatu aby iey z nieskonczoney Dobroci swoiey raczył bydz miłościw”²⁷. [“І спершу Душу мою грішну Пану Богові в Трійці Святій Єдиному, котрий її створив, віддаю, прохаючи його Маєстату, щоби до неї з безконечної своєї Доброти зволив бути милостивий”]. До милосердя Всевишнього апелювала і вдова львівського міщанина кравця Константина Катажина (1643 р.): “Naprzod Duszę moię grzeszną w ręce Boga Stworzyciela mego miłosierne oddaie pokornie go prosząc, aby on iako ią stworzyc, tak y z miłosierdzia swego zbawić raczył”²⁸. [“Спершу Душу мою грішну в руки Бога Творця мого милосердні віддаю, покійно його прохаючи, щоби він як її створив, так і з милосердя свого врятувати зволив.”]. Засвідчивши вірність римо-католицькій вірі впродовж життя, передміщанка з Галицького передмістя Анна Орловічова дружина Шимона Орловіча передає душу в розпорядження: “... Panu Bogu Wszchemogacemu od ktorego stworzona iest oddaie prosząc pokornie Maiestatu iego aby wielkiego miłosierdzia oney łaskawym był”²⁹. [“... Пану Богу Всемогутньому, від якого є створена, віддаю, прохаючи покійно Його Маєстату, щоби великого милосердя їй був ласкавий.”].

Важливим пунктом диспозиції були розпорядження щодо тіла після смерті та поховальної церемонії. Адже достойний похорон, відповідно до церковних обрядів, тогочасних звичаїв та становища особи, був важливим як для родичів, так і для порятунку душі покійного. Як вважав один із католицьких проповідників XV століття: “Ті вважаються пропащими, за якими багатьох свічок не понесуть”³⁰. Розпорядження щодо похорону містили вказівки про місце останнього спочинку, суму грошей, виділену на поховальну церемонію. Рідше траплялись розпорядження про кількість заупокійних служб, переліки чернечих орденів і костельних (церковних) братств, які братимуть участь у процесіях, про обіди для убогих та похоронні атрибути (кількість свічок, труну, одяг, тканини тощо). Спершу вказувалось місце обране для поховання: “Ciało zaś moie grzeszne iako z ziemie swoy początek wzięło tey tesz ono oddaie ktore aby według obrzędow chrzescianskich y według przepomorzienia dziełek moich u Oycow Domiennikanow pochowane było...”³¹ [“Тіло ж моє грішне як з землі свій початок взяло тій теж його віддаю, котре щоб відповідно до обрядів християнських і відповідно до спроможності діток моїх у Отців Домініканців поховане було ...”]. Також поширеними були формули: “Ciało moie z ziemi z ktorey wzięte iest y pogrzebowi

przystoynemu oddaie y aby u Oyców Franciszkanów pogrzebione było prosze”³² [“Тіло моє землі, з якої є взяте, і похоронові пристойному віддаю і щоби у Отців Францисканців було поховане прошу”]. Або: “Ciało zaś ktore z ziemi iako matce iego oddaie y poruczam to aby było według obrzędu kościoła catholickiego w kościele Oyców Iezuitów tu we Lwowie pogrzebione ...”³³ [“Тіло ж, котре з землі, як матері його віддаю і доручаю то, щоби було відповідно до обряду католицького костелу в костелі Отців Єзуїтів тут у Львові поховане ...”]. Прохання про скромний похорон у своєму заповіті (1652 р.) залишив Іван Курилович з Галицького передмістя: “A pogrzeb żeby był według ubogiej moiej conditiej sprawiony tychże potomkom proszę”³⁴ [“А похорон щоби був відповідно до убогого мого становища справлений, тих ж нащадків прошу”].

На основі розпоряджень щодо похорону, наявних у тестаментях, простежуються чинники, які впливали на вибір місця останнього спочинку мешканців м. Львова. Зокрема це – конфесійна приналежність, належність особи до певної міської верстви, також цеху чи церковного братства, місце проживання (особливо для мешканців передмість), родинна традиція, матеріальне становище та певні суб’єктивні фактори.

Спроби запобігти звичаю поховання всередині парафіяльних храмів простежуються у костельній кодифікації вже з XIV століття. Вони, як правило, обмежувались лише патронами, фундаторами та представниками знатних родин³⁵. Проте зазвичай поховання у парафіяльному храмі залежало від фінансових можливостей померлого та його родини. Так, львівський передміщанин швець Матеуш Келбаса (1642 р.) залишив дружині такі розпорядження: “Jezelimy Pan Bog z tego swiata wezmie ciało moie kaze pochowac u fary, kędy będzi mieysce, y wola małzonki moiej”³⁶ [“Якщо мене Пан Бог із того світу візьме тіло моє, кажу поховати у катедрі, де буде місце, і воля дружини моєї”]. Недарма Андрій Комнацький у тестаменті (1635 р.), як своерідну кару дружині за прихований прибуток, призначив: “tedy to za pokute powinna mi pogrzeb usciwy zato uczynić, a to u Fary przed oymbonom podstawiawszy ławki gdzie Iego Mość Pan Arcybiskup siada, pod samą kazalnica dół wykopać, aby tam ciała mego nieruszano wiecznemi czasy”³⁷ [“тоді то за покуту повинна мені погреб поштивий за це справити, і то у Катедрі перед амвоном повідставлявши лавки де Його Мосьць Пан Архієпископ сідає, під самою казальницею діл викопати, щоб там тіла мого споконвічно не чіпали”].

Іншою була ситуація з похованням у костелах монастирів чернечих орденів. У Польщі вони послуговувались правом безперешкодно ховати тих осіб, які обрали їхню обитель за місце останнього спочинку³⁸. Відповідно із місцем поховання була пов’язана сума видатків на похорон.

Окрім обраного костелу чи церкви тестатори вказували визначене місце, де необхідно поховати тіло. Зокрема, цирульник з Галицького передмістя Томас Галятович (1634 р.) заповів дружині поховати його

у львівському кафедральному костелі біля могили Якуба Космігля³⁹. Львівський міщанин Ян Куркович (1636 р.) розпорядився, щоб: “Ciała moje ziemi z kąd poszło oddawam u prosze aby było u fary w kościele pod dzwonnicom pochowany”⁴⁰ [“Тіло моє землі, звідки пішло, віддаю і прошу, щоби було у кафедральному костелі під дзвінницею поховане”]. Міщанин Войцех Лиховський (1657 р.) прохав поховати себе на цвинтарі костелу францисканців під хрестом⁴¹. Популярними були просьби про поховання біля певного вітваря або ікони. Міщанка Барбара Станкльова (1637 р.) заповіла рідним погребти її тіло у костелі францисканців (костел св. Хреста) під образом “Найсвятішої Панни”⁴². Ядвіга Юзефовичівна (1662 р.) зобов’язала своїх опікунів поховати її в костелі домініканців (костел Божого Тіла) перед вітварем св. Домініка⁴³. Міщанин Валентин Побуцький у тестаменті (1691 р.) просив дружину поховати його тіло у костелі кармелітів взутих перед іконою Матері Божої⁴⁴.

Родинні зв’язки відігравали важливу роль не лише за життя, а й зберігали тяглість і після смерті найближчих родичів. Заможні міщани заповідали поховати їх у родинних гробівцях. Ті ж, хто не мав такої можливості, місцем вічного спочинку обирали те, де були поховані їхні батьки, сестри, брати чи інші кривні. Львівський міщанин Матеуш Гестко заповів (1639 р.) поховати його у власному гробівці у отців францисканців. З цього ж року походять тестаменти його дочки Малгожати Гестківни (дружини Яна Бузького) і онуки Барбари (дочки згаданої Малгожати від першого шлюбу з Йозефом Пучановським). Обидві жінки місцем останнього спочинку обрали родинний гробівець⁴⁵. Друга дочка Матеуша Регіна Гестківна та її чоловік львівський міщанин і циркульник Ян Єльонек у спільному заповіті (1652 р.) щодо місця поховання зазначили: “Ciała nasze a żeby w kościele Oyców Franczyskanów w Grobie Giestkowskim pochowane u pogrzebione były...”⁴⁶ [“Тіла наші щоби в костелі Отців Францисканців в гробівці Гестковському поховані і погребені були ...”]. Міщанка Анна Дармоховська заповіла (1695 р.) поховати себе у каплиці своїх предків – Шульцовській⁴⁷. Львів’янин і купець Вольфганг Массарі місцем останнього спочинку (1644 р.) обрав каплицю Святої Трійці у львівському кафедральному костелі, змуровану на замовлення батька⁴⁸. Друга дружина райці Адама Осмольського Анна Соколовна просила чоловіка погребти її тіло у костелі францисканців, там де спочивають її батьки і сестри⁴⁹. Сюзанна Шелігерова щодо похорону залишила у заповіті такі розпорядження: “Ciała temu zaś grzesznemu pogrzeb naznaczam w Oyców Dominikanów lwowskich w kaplice Naswiętszey Panni Mariey przy kościele Bożego Ciała, gdzie kości rodziców moich spoczywają”⁵⁰ [“Тілу мому ж грішному похорон назначаю в Отців Домініканців львівських в каплиці Найсвятішої Панни Марії при костелі Божого Тіла, де кості батьків моїх спочивають”]. Львів’янка Регіна Жешовська (1650 р.) місцем останнього спочинку обрала костел францисканців, “gdzie ciała miłych rodziców moich, także

rokrewnych u dziatek moich leżą...”⁵¹ [“де тіла милих батьків моїх, також кривних і діток моїх лежать...”]. Передміщанка дружина цирульника Катажина Собанська (1631 р.) просила чоловіка поховати її у костелі домініканців, в тому ж гробі де спочивають її батьки⁵². Львівський міщанин аптекар Пйотр Глушинський (1658 р.) заповів поховати його перед головними (“великими”) дверима кафедрального костелу, біля могили батьків⁵³.

Нечисленними були прохання тестаторів про поховання біля своїх дітей. Львівська міщанка Єлизавета Ільовська (1639 р.) розпорядилась поховати її у костелі отців францисканців “w grobie naszym gdzie nasz u dziatki nasze leżą...”⁵⁴ [“в гробівці нашому, де чоловік і дітки наші лежать”]. У заповіті Матеуша Квасковича (1648 р.) щодо місця останнього спочинку зазначено, що він хотів бути похованим перед великим (авт. – головним) вівтарем у костелі домініканців там, де поховані його діти⁵⁵.

Поодинокими також були записи із побажанням поховати поряд з рідними братом чи сестрою. Міщанка Катажина Рибська (1628 р.), міщанин порохівник Станіслав Клещович (1646 р.), цирульник Ян Вахович (1649 р.) заповіли поховати їх біля братів⁵⁶.

Незважаючи на коротку тривалість шлюбів і те, що за життя їх було декілька, подружні зв'язки мали важливий вплив на вибір місця останнього спочинку. Вдова Гожельнічка (1661 р.) просила виконавців (екзекуторів) тестаменту поховати її у костелі домініканців поряд із чоловіком, такі ж розпорядження наявні у заповітах вдови Дороти Печетарки (1637 р.) та Катерини Пашкевічової (1647 р.)⁵⁷. Львівський міщанин різник Валентин Туркевич (1699 р.) прохав дружину погребти його тіло в гробівці біля його першої жінки у костелі кармелітів взутих⁵⁸. У цьому ж костелі заповів поховати себе Шимон Мізюркевич, але під вівтарем св. Юзефа, також поряд із першою дружиною⁵⁹. Подібні записи містять тестаменти Яна Розесланека (1655 р.) і Пйотра Зайлера (1635 р.)⁶⁰. Шимон Гуга (1642 р.) після смерті побажав бути похованим поряд із другою дружиною у монастирі отців францисканців⁶¹.

Окрім родинних при костелах міста Львова існували каплиці і гробівці релігійних братств та ремісничих цехів. У костелі домініканців – гробівець братства Божого Тіла, а також каплиця Діви Марії⁶². У костелі францисканців – каплиця братства Муки Христової (“Męki Pańskiey”)⁶³. У гробівці братства св. Анни у монастирі бернардинців поштиво і згідно з християнськими звичаями заповіли поховати себе львівські міщанки – вдова Агнеса Янушова (1641 р.) та Регіна Щижецька (1696 р.)⁶⁴. Львів'янка Барбара Папернічка, виділивши у заповіті (1650 р.) чималу суму на похорон і пожертви, просила поховати її у Жебрацькій каплиці (“kaplicy żebrasey”) у кафедральному костелі Львова⁶⁵. Львів'янин Юрій Янович заповів (1691 р.) братству Богоявленської церкви справи-ти йому похорон відповідно до їхніх можливостей⁶⁶.

З каплиць ремісничих цехів фігурує каплиця кушнірів, яка існувала при львівському кафедральному костелі. У ній ховали цехових ремісників та членів їхніх сімей. У тестаментях міщан Шимона Бадовського (1689 р.), Матеуша Шиковіци (1653 р.), подружжя Авенштоків Ядвіги і Лукаша (1649 р. і 1656 р.) місцем останнього спочинку зазначенна каплиця кушнірів⁶⁷. Доволі категоричним є розпорядження львівської міщанки Дороти Вільської (1647 р.): “Ciało moje iako bracia do grobu kaplicy (авт. – Кушнірської) iako męża mego tak u mnie przuyiąć maia”⁶⁸ [“Тіло моє як брати до гробу каплиці (авт. – Кушнірської), як чоловіка мого, так і мене прийняти повинні”]. Зокрема, міщанка Клара Фаурбахова (1652 р.) записала поховати її у каплиці кушнірів, хоча відомо про те, що в її родина мала гробівець⁶⁹.

Окрім визначення місця останнього спочинку, розпорядження вміщували прохання про пристойний поштивий похорон, згідно з церковними обрядами та відповідний соціальному становищу тестатора. Передміщанин і кордибанник Станіслав Симонович заповів дружині (1629 р.): “Pogrzeb przystoiny iako konditiciey moiey rzemieslicey, a ciała chrześcijańskiemu przynależący, małżonka moja niechaj odprawi...”⁷⁰ [“Похорон пристойний як становищу моєму ремісничому і тілу християнському належиться, дружина моя нехай відправить...”]. Більше світла проливає тестамент львів’янки Агнешки Слензаковни (1648 р.)⁷¹. Щодо похорону вона залишила такі розпорядження – на пристойний похорон і те, що “до нього буде належати” виділити 200 злотих, ще 50 злотих на меси. На обід (в день похорону) для монахів і священників, які будуть правити під час похоронної процесії і відправляти месу, також відписала 50 злотих. Вбогим студентам, котрі понесуть її тіло до костелу і до могили, виділила по одному злотому⁷². Передміщанка вдова Анна Теслина (1641 р.) у своєму заповіті залишила дочці детальні розпорядження щодо поховання тіла – в день похорону необхідно замовити якнайбільшу кількість мес, цього ж дня організувати обід і лазню для вбогих. Також підготувати свічки для вітваря, “grobowiec, postawniki koło ciała żeby porządnie opatrzone było”⁷³ [“гробівець, поставники коло тіла, щоб було пристойно забезпечено”]. Загалом на похорон і легати різним костелам Анна виділила 500 злотих. Інколи тестатори описували вбрання, у якому їх поховати, проте таких згадок трапилося лише чотири. Передміщанка вдова цирульника Ядвіга Вежховська розпорядилась (1647 р.) перешити шубку і в цьому її поховати (на процесію від братства св. Анни костелу бернардинців, заупокійні служби, свічки і труну вона виділила 100 злотих)⁷⁴. Львівська міщанка Сюзанна Пісарська записала на похорон лише 36 злотих і два півсотки полотна, з частини якого необхідно пошити їй сорочку для поховання⁷⁵. Передміщанин шкляр Блажей Ляшкович з Галицького передмістя заповідав (1638 р.) поховати його, як ченця, у волосяниці і монашому поясі та просив дружину справити порядний похорон з процесіями, месами за

порятунок душі і свічками⁷⁶. Італієць Юзеф Браві у заповіті зазначив, що хоче бути похованим у найгіршій старій монашій рясі⁷⁷.

Як свідчать заповіді, турбота про похорон і легати покладалась на найближчих родичів (переважно дружину або дорослих дітей), відповідно до їхніх фінансових можливостей. Міщанка русинка вдова Пелагія Лук'янова зверталась до своїх дітей з такими настановами (1628 р.): "...ciało moje powinny będą potomkowie moi wedle porządku chrześcijańskiego, przy Cerkwi Mieyskiej Lwowskiej położyć, u wszystkie za dusze offiary odprawować..."⁷⁸ ["...тіло моє повинні будуть нащадки мої відповідно до порядку християнського, при Церкві Міській Львівській покласти, і всі за душу пожертвування виконати..."], за що отримують Господнє благословення. Львів'янка Катерина Савичова, дружина Яна Коронки (1633 р.), за останній спочинок своєму тілові обрала Успенську церкву та зобов'язала дітей справити похорон пристойним християнським звичаєм⁷⁹. Міщанин Степан Лясковський (1650 р.) опіку про пристойний похорон і милостиню убогим залишив на розсуд дружини і дітей⁸⁰. Передміщанка Регіна Пляцкова, дружина гончара Якуба Пляцека, розпорядилась (1632 р.), щоб чоловік під час похорону відправив п'ятдесят мес, а "Insze dobre uczynki za dusze moje na baczenie jego puszcza[m]"⁸¹ ["Інші добрі учинки за душу мою на розсуд його залишаю"].

Із тестаментів представників інших віровизнань, зокрема мусульман, є заповіт константинопольського купця турка Мустафи Челебі за 1648 рік. Він заповів львівській лонгерії 30 твердих талярів на поховання тіла в полі чи у городі (ogrodzie)⁸². Ще один документ належав вірменинові, купцю Мардиру Сагаковичу з м. Егіни (1665 р.). Мардир просив поховати його у вірменському монастирі*, до святині він заповів зелений кунтуш з французького сукна підшитий білками, а також по талюру всім священикам (у монастирі) на молитви за його душу⁸⁴.

У диспозиції містились легати численним храмам, монастирям, шпиталям, милостиня убогим та пожертвування на меси за порятунок душі, а також вказівки спадкоємцям про порядок їхньої сплати. Віра в те, що милостиня, молитви та інші побожні учинки, опіка родичів та священиків над душами померлих відіграють важливу роль у порятунку душі та полегшенні покути, відбилась у тестаментях. Турбота живих про душі в чистилищі була спрямована на людей, з якими особа була тісно пов'язана ще за життя. Родинні, корпоративні чи товариські зв'язки зобов'язували до особливої пам'яті та опіки над померлими членами згаданих спільнот. Зокрема, у розпорядженнях щодо пожертвувань вказувались: кількість мес і виділені на них грошові суми, кошти на фундування, утримання вівтарів та інші потреби монастирів, костелів, церков,

* Можливо церква св. Якова, яка знаходилась біля монастиря св. Онуфрія, знесена у 1784 році австрійською владою.

шпиталів, братств, убогих тощо. Вартість пожертвувань коливалась від кількох злотих чи речей (одягу, постелі, домашнього начиння, продуктів тощо) до декількох сотень чи тисяч злотих, частини нерухомого майна, коштовних прикрас і посуду, залежно від матеріального забезпечення та фінансових можливостей міщан та їхніх родин.

У заповіті Гануса Пачка (1561 р.) записано по одному злотому на костели – кафедральний, св. Хреста, костел Божого Тіла, костел монастиря бернардинців та шпиталь св. Станіслава⁸⁵. Львівський міщанин Себастьян Різник у тестаменті (1563 р.) призначив на легати до кафедрального костелу Львова, монастирям бернардинців, домініканців та францисканців по одному злотому⁸⁶. Якуб Козарський (1580 р.) заповів львівському монастирю бернардинців “найкращий стіг пшениці”, а десять злотих костелу у м. Бучачі⁸⁷. Львів’янка Малгожата Печончина (1585 р.) костелу св. Хреста ордену францисканців у Львові відписала два обруси для вітваря, який вона фундувала, і пивоварському цеху найтонше простираadlo на мари, ще одне – до кафедрального костелу у Львові⁸⁸. У тестаменті гончара з передмістя Себастьяна Торунки костелові монастиря бернардинців виділено срібну ложку та олов’яний дзбанок⁸⁹. Львів’янка Зофія Гошковна, вдова голкаря Яна Гошковича (1644 р.), пожертвувала монастирю кармелітів на Гончарській вулиці чотири срібних ложки, до костелу св. Хреста на Галицькому передмісті дві шубки, підшиті зайцями, монастирю августинців відписала десять злотих з проханням молитись за порятунок її душі. Постіль призначила убогим до шпиталю св. Лазаря. І зобов’язала ексекторів віддати решту грошей до інших костелів на меси та до шпиталю вбогим⁹⁰. Міщанка Катажина Зерніцька, вдова Станіслава Зерніцького, у тестаменті (1658 р.) на похорон, костели, шпиталі, милостиню убогим відписала тисячу злотих⁹¹.

Поширеними були пожертвування на визначені цілі: на ремонт, відбудову чи оздоблення храмів, вітварів, виготовлення церковного посуду, світильників, свічки та інші потреби. У тестаменті (1586 р.) Зофія Органіста дружина Томаша Органісти монастирю францисканців записала десять злотих на виготовлення органу⁹². Ядвіга Юрджина вдова Георгія Юрги виділила десять злотих на ремонт костелу св. Станіслава⁹³. Передміщанка Агнешка Мозговцова, дружина гончара Войцеха (Альберта) Мозговича, пожертвувала монастирю бернардинців срібний позолочений пояс на вироблення келиха⁹⁴. На ремонт костелу Діви Марії, розташованого на Краківському передмісті, кравець Матеуш Недбала записав десять злотих (1598 р.)⁹⁵. Ще одна передміщанка Зофія, вдова Георгія Миловара, тестаментом (1599 р.) заповіла олов’яне начиння костелу бернардинців на виготовлення органу⁹⁶. Вінцент Фяк у заповіті (1564 р.) відписав львівському кафедральному костелові на необхідний інвентар десять злотих⁹⁷. Львів’янка Агнешка Янушова (1641 р.) залишила спадкоємцям (дітям) такі вказівки щодо пожертв. Вони повинні

викупити у золотаря світильник (срібло на його виготовлення Агнешка дала заздалегідь, ще як була здоровою) та віддати братству св. Анни при костелі бернардинців. Олов'яне начиння згадана тестаторка заповіла на виготовлення свічників для вітваря у костелі св. Вавжинця, на будівництво костелу Діви Марії на Краківському передмісті – шість злотих, монастирю ордену реформатів десять злотих⁹⁸. Ядвіга Кердковичова, дружина різника з Галицького передмістя, заповіла монастирю кармелітів взутих на Гончарській вулиці низку коралів для образу Найсвятішої Панни (як зазначила Ядвіга у заповіті (1644 р.), її благодійниці та заступниці), на будівництво до костелу Діви Марії за Краківською брамою та до братства при костелі монастиря францисканців – по тридцять злотих⁹⁹. Львів'янка Анна Полеховичівна тестаментом (1699 р.) на оздоблення та інші потреби відписала кафедральному собору св. Юра двісті злотих, по десять злотих на сорокоуст – ігумену того ж собору, ігумену монастиря Іоана Богослова, до церкви Успіння Богородиці (Міської церкви). Братству церкви Іоана Богослова Анна відписала чотириста злотих і заповіла поховати тіло у монастирі¹⁰⁰.

Участь цехових ремісників у похоронних процесіях, опіка душами померлих товаришів були регламентовані цеховими статутами, а за недотримання вищезгаданих зобов'язань передбачались покарання та штрафи¹⁰¹. У тестаментях наявні звернення до товаришів по цеху про виконання та виплату пожертвувань. Львівський міщанин різник Бартоломей Кілбьович заповів на легати двісті злотих, гарантованих на різницькій ятці. І зобов'язав старших цеху різників слідкувати, щоб за вищезгаданий чинш щомісяця замовлялась меса за порятунок душі Бартоломея, а також купувались свічки і вино, необхідні для служб¹⁰².

Однією із функцій церковних чи костельних братств також була опіка про душі своїх померлих членів. Львівський міщанин слюсар Каспер Сватовський (1700 р.) заповів сто п'ятдесят злотих братству Святої Вервиці при костелі монастиря домініканців. Він залишив у заповіті вказівки, як саме необхідно молитись за порятунок його душі: "... aby rożaniec so miesiąc odprawiał się z wyrażeniem imienia moiego że za dusze moie takową rożaniec się odprawia, y żeby przy brackich mszach rekwiálních commemoracya duszę moiey była ..." ¹⁰³ ["... щоби вервиці щомісяця відправлялись із згадкою імені мого, що за душу мою такі вервиці відправляються, і щоби при братських поминальних месях душа моя згадувалась ..."].

Траплялись, хоча й нечисленні, записи на костели та церкви інших віровизнань. Зокрема, Костянтин Корнякт у тестаменті (1572 р.) пожертвував на католицькі шпиталі св. Духа та св. Станіслава по 500 злотих, а православному шпиталю, розташованому у межах міста, відписав два будинки на вулиці Руській¹⁰⁴. Вдова Анастасія Лихолатчина заповіла (1649 р.) по двадцять злотих шпиталю св. Лазаря, св. Станіслава, св. Духа, на церкву Успіння Богородиці (в середмісті), де буде

похована, записала п'ятдесят злотих, стільки ж виділила православним шпиталям¹⁰⁵.

Отримуючи спадщину, спадкоємці були зобов'язані справити похорон та виплатити пожертви і милостиню для порятунку душі померлого. Інколи тестатори зазначали, що похороном і легатами повинні опікуватись діти або хтось із подружжя, не залишаючи чіткіших розпоряджень. Зокрема, згідно з заповітом Регіни Безановської (1663 р.) організація погребу та сплата пожертвувань доручалась дітям¹⁰⁶. Львівський міщанин, торговець ліками Марцін Біліна (1567 р.), турботу про легати на порятунок душі доручив дружині Дороті¹⁰⁷. У тестаменті Катажини Заленської (1637 р.) зазначено: "... że nikomu nic nie winna tylko Bogu dusze, a długi co iey winno ieszcze w Rzeszowie także na baczenie y małżonka mego wolą oddała y aby z nich cokolwiek wola iego będzie udzielił Ousom Carmelitanom na Garcarski ulicy"¹⁰⁸ ["... що нікому нічого не винна тільки Богу душу, і боржки, які їй винні ще в Ряшеві, також на розсуд і чоловіка мого волю віддала, і щоб з них дещо з волі своєї виділив Отцям Кармелітам на Гончарській вулиці"]. Ельжбета Вонсович, дружина Анджея Вонсовича, залишаючи чоловіка пожиттєвим власником рухомого та нерухомого майна, зобов'язує його справити похорон та замовити сорок мес за порятунка та відкуплення її душі¹⁰⁹.

У випадку скрутного матеріального становища у момент складення заповіту, кошти релігійним установам виділялись із неповернених боргів. А обов'язок повернути їх і сплатити пожертвування покладалось на спадкоємців або на виконавців останньої волі. Львів'янка Катажина Бартошова (1589 р.) записала на легати тридцять злотих, заборгованих їй Матеушем Раком, частину іншого боргу (п'ятдесят злотих) вона заповіла мансіонаріям кафедрального костелу у м. Львові¹¹⁰. Міщанка Анна, вдова органіста львівського кафедрального костелу Яна Себастьяна, розпорядилась (1640 р.) віддати, із заборгованих їй грошей, п'ятнадцять злотих на меси. Інші сто злотих, позичених Янові Чапникові, заповіла "na ceche tkacką, na wyderkaff po złotych siedmi, a ten wyderkaff ma się obracać na msze za dusze moje wczym obowięzuie sumnienie starszych braci tey że cychu, iako y opiekunow ..."¹¹¹ ["на цех ткачів на видеркаф по сім злотих, і той видеркаф повинен використовуватись на меси за душу мою, до чого зобов'язую сумління старших братів того ж цеху, так і опікунів ..."]. Мельник з передмістя Гаспар Геральчик записав монастирю Кармелітів на Гончарській вулиці сто злотих, заборгованих Яном Зелязним, та срібний позолочений браслет (який на час укладення заповіту був у заставі у садівника з Личакова Вавжинця Курпели)¹¹².

Інколи тестатор і його сім'я не мали достатньо коштів або майна для виплати пожертвувань, про що зазначалось у заповітах. Зокрема, у тестаменті Ельжбети Барановської (1656 р.) записано: "Le[gat] żadnych nie czynię, to też żadnych ani pieniędzy ani dobr nie mam, gdy też po

smierci małżonka mego, mało co albo nic nie zostało”¹¹³ [“Легатів жодних не роблю, бо жодних грошей ні майна не маю, оскільки теж по смерті чоловіка мого, мало що або нічого не залишилось”]. Проте залишає розпорядження опікунам, відповідно до якого, у випадку смерті її неповнолітніх дітей, все майно і чинші з млина необхідно буде віддати на пожертви для порятунку душ покійного чоловіка і її¹¹⁴.

Сплата пожертвувань релігійним установам нерідко була обтяжливою для майна спадкоємців. В окремих випадках їх сплачувало не одне покоління нащадків. Наприклад, про виконання та повернення легатів свідчить заповіт Ядвіги Кердковичової, дружини різника з Галицького передмістя Матеуша Кердковича (1644 р.), у якому тестаторка просить віддати тридцять злотих до св. Лазаря, згідно з останньою волею її покійного батька¹¹⁵. Дружина львівського міщанина золотаря Яна Кавецького Катажина відписала (1648 р.) десять злотих братству св. Францішка та п’ять злотих до каплиці Муки Христової при костелі монастиря францисканців св. Хреста у м. Львові, і у заповіті звернулася до братства з таким проханням: “Jednak P. Bracia nie maią być cięskimi w odbiraniu pieniędzy dziatkom moim maią być cierpliwi, aż uch P[an] Bog wspomozie”¹¹⁶ [“Однак П[ани] Брати не повинні бути настирливими в отриманні грошей діткам моїм повинні бути терпеливі, аж їм П[ан] Бог допоможе”].

Побожні формули тестаментів, зокрема аренга (обґрунтування причин складення тестаменту), розпорядження щодо душі і тіла, легати церковним інституціям відображали есхатологічне вчення римокатолицької і православної церков (в залежності від конфесійної приналежності тестатора), визнання тілесно-духовної природи людини, а також бачення земного життя, осмислення смерті та порятунку душі на особистісному рівні. Розпорядження щодо похоронів містили інформацію про місце останнього спочинку, суми, які виділялись на похорон та атрибути поховальної церемонії. Легати церковним інституціям вміщували відомості про грошові суми та речі, призначені тестатором на пожертвування, їхніх адресатів та відображали способи забезпечення порятунку душі.

Заповіти є важливим джерелом для реконструкції поховальних церемоній та обрядів, для дослідження релігійних практик, призначення та сплати пожертв на церковні інституції, сприйняття осмислення земного життя і смерті на особистісному рівні.

¹ *Krochmal J.* Przemyskie testamenty staropolskie. // *Rocznik historyczno-archiwalny.* – Т. VI. – 1989. – S. 138.

² Шляхетська і міщанська поховальна атрибутика, натрунні портрети XVI–XVIII століття та статті, присвячені даній тематиці, представлені у каталозі виставки: *Vanitas. Portret trumienny na tle sarmackich obyczajów pogrzebowych.* / *Dziubkova J.* – Poznań, 1996 – 1997. – 315 s.; *Dziubkova J.* “Stój pogrzebiencze, a pod glancem tej blachy upatruj prześwieatne popioły” // *Vanitas...* – S. 13 – 26.;

Chrościcki J. Od śmierci do egzekwii. // *Vanitas ...* – S. 28–33.; *Kalinowski K.* Europejska sarmacja. Rzeczpospolita w XVII i XVIII wieku. // *Vanitas ...* – S. 34–41.; Реконструкції поховальної церемонії членів цехів та костельних братств у місті Кракові у XIV – I пол. XVI ст. присвячена стаття: *Zaremska H.* Żywi wobec zmarłych. Brackie u cechowe pogrzeby w Krakowie w XIV – pierwszej połowie XVI w. // *Kwartalnik historyczny.* – 1974. – R. LXXXI. – Z. 4. – S. 733–749.; Огляд досліджень польських науковців ХХ–ХХІ століть, присвячених поховальним церемоніям, звичаям, уявленням про смерть тощо шляхти Речі Посполитої, див.: *Задорожна О.* До питання про поховання протестантів на теренах Київщини і Волині XVII ст. – С. 187–189 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/409> – Назва з екрана.

³ *Karpiński A.* Zapisy pobożne i postawy religijne mieszczanek polskich w świetle testamentów z drugiej połowy XVI i XVII w. // *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI–XVIII w.* / Pod red. Boguckiej M. – Warszawa, 1989. – S. 203–233; *Karpiński A.* Kobieta w mieście polskim w drugiej połowie XVI i w XVII wieku. – Warszawa, 1995. – S. 208–285.

⁴ *Krochmal J.* Przemyskie testamenty ... – S. 139–143.

⁵ *Muszyńska J.* Testamenty mieszczan szydłowieckich z lat 1638 – 1645 // *Szydłowiec. Z dziejów miasta. Materiały sesji popularnonaukowej 20 lutego 1999.* – Szydłowiec, 1999. – S. 20–22.

⁶ *Żerek-Kleszcz H.* Testamenty mieszczan pabianickich w XVII–XVIII wieku // *Pabianiciana.* – 1992. – T. 1. – S. 40–42.

⁷ *Sowina U.* Najstarsze sieradzkie testamenty mieszczkańskie z początku XVI w. Analiza źródłoznawcza // *Kwartalnik historii kultury materialnej.* – 1991. – R. XXXIX. – Nr. 1. – S. 10–11.

⁸ *Jawor G.* Stałe formuły w testamentach polskich. // *Rozprawy komisji językowej XII.* – Wrocław, 1981. – S. 222–223, 226–227; *Borkowska M.* Dekret w niebieskim ferowany parlamencie. Wybór testamentów z XVII–XVIII wieku. – Kraków, 1984. – S. 12–14.

⁹ *Задорожна О.* До питання про поховання протестантів ... С. 187–206.; Перелік праць про поховальні звичаї і обряди на території України див.: “Бібліографія української похоронної традиції”, укладена Коваль-Фучило Іриною [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mdalekseevsky.narod.ru/biblio-prichit-ukr.html> – Назва з екрана

¹⁰ *Дашкевич Я.* Типологія актів з історії щоденного життя Львова. (Вірменська колонія кін. XVI–поч. XVII ст.) // *Український археографічний щорічник.* – 1999. – Випуск 3–4. – С. 175–178.

¹¹ *Демченко Л.* Волинські тестаменти XVI ст.: дипломатичний аналіз // *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. НАНУ Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського.* – 1997. – Т. 2. – С. 35–48; *Ей же.* Волинские завещания XVI в. в Литовской метрике: источниковедческий аспект // *Lietuvos Metrika. 1991–1996 metų tyrimai.* – Vilnius, 1998. – S. 134–148.

¹² *Вінниченко О.* Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII століття (спроба дипломатичного аналізу) // *Дрогобицький краєзнавчий збірник.* – 2008. – Вип. XI – XII. – С. 527–555.

¹³ *Марочкін В. П.* Українське місто від XV до сер. XVII ст. Звичаєво-правова атрибутика як історичне джерело. – Торонто, 1999. – С. 35; *Капраль М.* Привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій Львова XV–XVIII ст. (історико-правовий нарис) // *Економічні привілеї міста Львова XV–*

XVIII ст.: привілеї та статути ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упор. Мирон Капраль. – Львів, 2007. – С. XXXIV, XXXIX, XLII–XLIII.

¹⁴ Доповідь, виголошена на засіданні Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін НТШ, м. Львів, 11 березня 2009 р.

¹⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). Фонд 52 (Магістрат м. Львова), опис 2, справи 335–343, 352.

¹⁶ *Zaremska H. Żywi wobec zmarłych ...* – S. 733.

¹⁷ *Krochmal J. Przemyskie testamenty ...* – S. 137.

¹⁸ ЦДАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 340, с. 107. Заповіт Огожалкової Емеренції (1628 р.).

¹⁹ Там само, спр. 342, с. 471. Заповіт Зерніцької Катажини (1658 р.).

²⁰ Там само, спр. 352, с. 302. Заповіт Цельбратнічки Катажини (1677 р.).

²¹ Там само, спр. 341, с. 33.

²² Там само, с. 335.

²³ Там само, с. 29.

²⁴ Там само, с. 41–42.

²⁵ Там само, с. 700.

²⁶ Там само, с. 106.

²⁷ Там само, с. 57.

²⁸ Там само, с. 29.

²⁹ Там само, с. 759.

³⁰ *Zaremska H. Żywi wobec zmarłych ...* – S. 733.

³¹ ЦДАЛ України, ф. 52, оп. 2 спр. 338, с. 453. Заповіт вдови Зофії Зичливої (1665 р.).

³² Там само, спр. 341, с. 759. Заповіт Анни Орловічової (1654 р.).

³³ Там само, спр. 338, с. 456. Заповіт кравця Томаша Садоновича (1665 р.).

³⁴ Там само, спр. 341, с. 700.

³⁵ *Zaremska H. Żywi wobec zmarłych ...* – S. 741–742.

³⁶ ЦДАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 341, с. 13.

³⁷ Там само, спр. 340, с. 586.

³⁸ *Zaremska H. Żywi wobec zmarłych ...* – S. 742.

³⁹ ЦДАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 340, с. 476.

⁴⁰ Там само, с. 633.

⁴¹ Там само, спр. 342, с. 445.

⁴² Там само, спр. 340, с. 733.

⁴³ Там само, спр. 352, с. 114.

⁴⁴ Там само, спр. 343, с. 97–98. Також див. заповіти: Катажини Немчевичової (1691 р.), спр. 343, с. 127 і римаря Гжегожа Шаласа (1658 р.), спр. 342, с. 467.

⁴⁵ Там само, спр. 340, с. 811, 834, 869.

⁴⁶ Там само, спр. 341, с. 687.

⁴⁷ Там само, спр. 343, с. 147.

⁴⁸ Там само, спр. 341, с. 106. Також див. заповіти Катажини Всвьорчини (1627 р.), спр. 340, с. 12, Анни Дудковичовни (1650 р.), с. 787, Марціна Фаурбаха (1651 р.), спр. 341, с. 675, лавника Францішека Злоторовича (1652 р.), с. 680, купця Адама Гідзальчика (1663 р.), спр. 338, с. 415, вдови Ельжбети Щигельської Носовської (1699 р.), спр. 343, с. 222.

⁴⁹ Там само, спр. 340, с. 625.

⁵⁰ Там само, спр. 341, с. 178; Також див. заповіт львів'янки Анни Ціхоцької (1650 р.), спр. 341, с. 479.

⁵¹ Там само, с. 541.

⁵² Там само, спр. 340, с. 323.

⁵³ Там само, спр. 342, с. 495.

⁵⁴ Там само, спр. 340, с. 861.

⁵⁵ Там само, спр. 341, с. 348.

⁵⁶ Там само, спр. 340, с. 50; спр. 341, с. 190, 411.

⁵⁷ Там само, спр. 352, с. 95; спр. 340, с. 706.; спр. 341, с. 282.

⁵⁸ Там само, спр. 343, с. 226.

⁵⁹ Там само, с. 118.

⁶⁰ Там само, спр. 341, с. 776; спр. 340 с. 776.

⁶¹ Там само, спр. 341, с. 16.

⁶² Заповіти кравця Кшиштофа Кручковича (1631 р.) ф. 52, оп. 2, спр. 340, с. 304, Яна Шеліга (1637 р.), с. 671, шкляра Блажея Ляшковича (1638 р.), с. 770; заповіти Ядвіги Кшиштофовичівни (1643 р.), спр. 341 с. 42, пекаря Бартоломея Краковчика (1649 р.), с. 403, Якуба Роговського (1649 р.), с. 432, Анджея Риби (1653 р.), с. 721; заповіт Регіни Побуцької (1700 р.), спр. 343, с. 259.

⁶³ Заповіт різника Гжегожа Томашевича (1637 р.) ф. 52, оп. 2, спр. 340, с. 738; заповіти Войцеха Земліча (1648 р.) спр. 341, с. 360; Емеренції Левицької (1650 р.), с. 472; заповіт вдови Барбари Глязовичової (1658 р.), спр. 342, с. 460; заповіт Антонія Солоського (1688 р.), спр. 343, с. 16; заповіти Агнешки Анджейової Кушнірки (1662 р.), спр. 352, с. 109; Катажини Цельбратнічки (1677 р.), спр. 352, с. 302

⁶⁴ Там само, спр. 340, с. 962; спр. 343, с. 168.

⁶⁵ Там само, спр. 341, с. 556. Також див. заповіт судового речника Станіслава Куницького (1636 р.), спр. 340, с. 619.

⁶⁶ Там само, спр. 343, с. 106.

⁶⁷ Там само, спр. 343, с. 19–20; спр. 341, с. 736, с. 420; спр. 342, с. 387.

⁶⁸ Там само, спр. 341, с. 708.

⁶⁹ Там само, с. 260.

⁷⁰ Там само, спр. 340, с. 132.

⁷¹ Там само, спр. 341, с. 318–327.

⁷² Там само, с. 321.

⁷³ Там само, спр. 340, с. 984–985.

⁷⁴ Там само, спр. 341, 268.

⁷⁵ Там само, с. 370.

⁷⁶ Там само, спр. 340, с. 773.

⁷⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 352, с. 92.

⁷⁸ Там само, спр. 340, с. 92.

⁷⁹ Там само, с. 436

⁸⁰ Там само, спр. 341, с. 560.

⁸¹ Там само, спр. 340, с. 328.

⁸² Там само, спр. 341, с. 416.

⁸⁴ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 338, с. 464.

⁸⁵ Там само, спр. 335, с. 100.

⁸⁶ Там само, с. 199.

⁸⁷ ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 336, с. 69.

⁸⁸ Там само, с. 210.

- ⁸⁹ Там само, спр. 338, с. 64.
⁹⁰ Там само, спр. 341, с. 97–98.
⁹¹ Там само, спр. 342, с. 471–473.
⁹² Там само, спр. 338, с. 79.
⁹³ Там само, с. 127.
⁹⁴ Там само, с. 168.
⁹⁵ Там само, с. 257.
⁹⁶ Там само, с. 260.
⁹⁷ Там само, спр. 335, с. 271.
⁹⁸ Там само, спр. 340, с. 963–964.
⁹⁹ Там само, спр. 341, с. 70, 72.
¹⁰⁰ Там само, спр. 343, с. 229–230, 231–232.
¹⁰¹ Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статуту ремісничих цехів і купецьких корпорацій ... – С. 17, 160–161, 329.
¹⁰² ЦДІАЛ України, ф. 52, оп. 2, спр. 341, с. 357.
¹⁰³ Там само, спр. 343, с. 260.
¹⁰⁴ Там само, спр. 335, с. 666.
¹⁰⁵ Там само, спр. 341, с. 435–436.
¹⁰⁶ Там само, спр. 338, с. 412.
¹⁰⁷ Там само, спр. 335, с. 391.
¹⁰⁸ Там само, спр. 340, с. 729.
¹⁰⁹ Там само, с. 514–515; Також див. тестаменти передміщанина Станіслава Сімоновича (1629 р.), с. 133; львівського міщанина та купця Миколая Гелязіні (1629 р.), с. 190; русина Грицька Білохорського (1628 р.), с. 55.
¹¹⁰ Там само, спр. 338, с. 115.
¹¹¹ Там само, спр. 340, с. 920.
¹¹² Там само, спр. 341, с. 75–76.
¹¹³ Там само, спр. 342, с. 416.
¹¹⁴ Там само, с. 419.
¹¹⁵ Там само, спр. 341, с. 72.
¹¹⁶ Там само, с. 381.

Дан анализ набожных формул завещаний львовских мещан второй половины XVI–XVII века, рассмотрены аренга (формула об изложении обстоятельств, предшествовавших составлению завещания), а также определено содержание распоряжений о погребении тела, пожертвованиях церковным учреждениям и милостыни нищим.

Ключевые слова: завещание (тестament); набожные формулы; мещане; похороны; пожертвования.

The article gives the analysis of pious formulas of wills of Lviv commoners in the second half of XVI–XVII centuries, characterizes the arenha (formula of reasonable causes of the will making), and outlines the will orders to the funerals, donations (legates) to Churches and the poor.

Keywords: will (testament); pious formulas; commoners; funerals; donations (legates).